



Examensarbete i Barndom och lärande
15 högskolepoäng, grundnivå

Förskollärares syn på pedagogiska måltider i förskolan
– En balans mellan omsorg och pedagogik

Preschoolteachers view on pedagogic meals in preschool
– *A balance between care and pedagogy*

Jenny Sant Figueiredo
Matilda Svensson

Förskollärexamen 210hp
Datum för slutseminarium: 2024-11-05

Examinator: Malva Holm
Handledare: Jessica Eng

Förord

Denna studie hade inte kunnat utföras utan våra deltagare till vilka vi är enormt tacksamma. Ni har gett oss många intressanta diskussioner och reflektioner samt fördjupad förståelse inför vårt yrke som förskollärare.

Dessa diskussioner har vi kunnat ha glädje av under skrivandets process. Vi har balanserat varandra väldigt väl vilket har möjliggjort en rolig skrivprocess. Vissa delar har vi delat upp och gjort var för sig. Sedan har vi tillsammans bearbetat allt och mejslat fram vårt examensarbete.

Vi tror att vi har ett naturligt samarbete tack vare att vi under våra Verksamhetsförlagd undervisningsperioder (VFU) har tillåtits regelbundna reflektionstillfällen tillsammans. Vi vill därför också tacka våra VFU-handledare som främjat samt uppmanat oss att reflektera för att kunna utvecklas, både tillsammans och var för sig och med våra handledare samt utan.

Vi vill också tacka Jessica Eng för den handledning vi fått under vår skrivprocess. Efter varje handledningstillfälle har vi känt oss motiverade och inspirerade, vilket gett oss ny kraft.

Slutligen vill vi även tacka alla de barn som givit oss många intressanta samtal och varit vår främsta inspirationskälla i allt vi gjort under vår förskolläraryt utbildning.

Abstract

Pedagogisk måltid är ett vanligt förekommande begrepp i förskolan. Dock är det otydligt vad begreppet egentligen innebär. Hur ser förskollärare på pedagogiska måltider och hur genomförs det i praktiken?

Syftet med denna studie är att ta reda på förskollärares syn på pedagogiska måltider. Genom kvalitativa intervjuer har vi undersökt hur maktfördelning kan se ut samt vilka normer som går att synliggöra vid måltider. Eftersom tidigare forskning ofta nämner demokrati har vår studie omfattat hur pedagogiken ser ut samt barns möjligheter till utövande av demokrati vid måltidssituationer i förskola.

Vi utgår från Michel Foucaults (2017, ss.227-235) idé om hur det disciplinära straffsystemet formar det ideala barnet genom skapandet av normer. Utifrån detta analyserade vi vårt material som resulterade i att omsorgen framträdde som vägledande. Förskollärare använde sig själva som förebilder vid måltidssituationer samtidigt som de sällan reflekterade gemensamt i arbetslaget. Vid avsaknad av gemensamma reflektioner riskerar möjligtvis normer och värderingar skapa bilden av det ideala barnet utan förankring i vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Slutsatsen är att pedagogiken blev sekundär och omsorgen primär vid måltider.

Nyckelord: demokrati, disciplinär makt, normer, omsorg, pedagogisk måltid

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	8
1.1 Syfte och frågeställningar.....	9
2. Bakgrund.....	9
3. Tidigare forskning.....	9
3.1 Motstånd i maktförhållande vid måltidssituationer.....	10
3.2 Den pedagogiska måltidens utrymme.....	11
3.3 Metoder för pedagogiska måltider.....	13
3.4 Sammanfattning.....	14
4. Teori.....	14
4.1 Makt, disciplinära straffsystem och demokrati.....	15
4.2 Normer och vägledning.....	16
5. Metod.....	16
5.1 Val av metod.....	17
5.2 Urval.....	17
5.3 Presentation av intervjupersonerna.....	17
5.4 Genomförande.....	18
5.5 Analysmetod.....	19
5.6 Etiska överväganden.....	19
6. Resultat och Analys.....	20
6.1.1 Den sociala arenan.....	21
6.1.2 Vägledning och demokrati.....	22
6.1.3 Normer.....	23
6.1.4 Omsorg som vägledning.....	25
6.2 Sammanfattning.....	27
7. Slutsats och Diskussion.....	27
7.1 Slutsats och Diskussion.....	27
7.2 Sammanfattning.....	31
7.3 Metoddiskussion.....	32
7.4 Förslag till framtida forskning.....	32
REFERENSLISTA.....	33

1. Inledning

Kan en måltid få vara bara en måltid i förskola? Både Skolverket (2024) och Livsmedelsverket (2024, s.5) beskriver måltiden som ett användbart pedagogiskt verktyg. Måltiden lyfts också som en viktig del av förskolans demokratiarbete (Livsmedelsverket 2024, s.10). Läroplanen för förskola (Skolverket 2018) skriver endast ut måltiden en gång och då i samband med rörelse och hälsa. Skolverket (2024) beskriver måltiden som ett tillfälle att bygga relationer och att en trevlig måltid ökar chansen att barnen äter mer lustfullt och därigenom orkar leka och lära sig.

Hanna Sepp och Karin Höijer (2016) tar upp mat som pedagogiskt verktyg samt hur det kan vara svårt att urskilja måltidssituationen från maten vid pedagogiska måltider. Samtidigt lyfter Dong Zang, Taren Swindle, Janice Williams Fletcher, Madeleine Sigman-Grant och Susan L.Johnson (2023), Christine Persson Osowski, Helen Göranson och Christina Fjellström (2013) samt Albon och Hellman (2018) pedagogen som en viktig faktor i hur pedagogiken tar form.

Den pedagogiska måltiden tycks skilja sig från övriga aktiviteter i förskola eftersom den sällan planeras eller ingår det aktuella pedagogiska temat. Detta har väckt intresse hos oss. Våra personliga och yrkesmässiga reflektioner som förskollärare har utvecklats till detta examensarbete.

Enligt Anna Rantala (2016, s.118) innebär måltider i förskolan ett sätt att *vägleda* barn och korrigera dem inför måltidssammanhang i vuxenlivet. Detta medföljer en maktaspekt som barnen inte styr över. I denna studie undersöks denna maktaspekt genom att fokusera på hur förskollärare resonerar kring demokrati och normer vid måltiden samt hur förskollärare ser på sin egen roll i måltidssammanhangen i förskolan. Går det att överhuvudtaget frångå något slags idealt beteende och normer vid måltiden?

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att genom kvalitativa intervjuer ta reda på förskollärares syn på pedagogiska måltider. Utifrån följande frågeställningar undersöker vi:

- Hur uppfattar förskollärare maktfördelning vid måltider samt vilka normer uppfattar förskollärare existerar i måltidssituationen?
- Hur resonerar förskollärare kring demokrati i måltidssammanhang i förskola?
- Hur beskriver förskollärare sitt användande av sig själva som pedagogiskt verktyg under måltider i förskolan?

2. Bakgrund

Hanna Sepp (2013, s.8) lyfter att det år 1996 kom riktlinjer från staten som visade att måltiden och maten ska vara en del av förskolans verksamhet. Riktlinjerna förmedlade näringsrik mat i förskolan där måltiden är pedagogisk. Livsmedelsverket (2024) lyfter att de nationella riktlinjerna för måltider i förskolan är menat vara vägledande, stödjande och som förslag till olika arbetssätt kring matglädje och matvanor. Samtidigt kan riktlinjerna upplevas diffusa när de enskilda verksamheterna ges frihet att arbeta på det sätt som de anser lämpligast (ibid. s.8).

Sepp (2013, s.7) hävdar att begreppet måltidspedagogik inte är definierat. Vidare menar hon att begreppet började att synas i olika samband år 2010 (ibid. s.7). I förskolan har måltiden och matens roll förändrats genom åren. Vidare förklaras att måltiden utvecklar flera förgivettagna värderingar för fostran och umgänge (ibid. s.23). Hon lyfter också att det finns goda förutsättningar att koppla läroplanens mål till måltiderna. Dock hävdar Sepp (ibid. s.23) att det på många förskolor inte genomförs i praktiken. Mat och måltid har inte heller fått någon större uppmärksamhet på förskollärarytbildningen under åren (ibid. s.8). Som forskningsområde är måltidskunskaper och mat i förskolan beforskat sedan ungefär början av 2010-talet. Forskningen har till största del riktats mot näringslära och att ge barnen kunskaper kring vad de ska äta (ibid. s.7).

3. Tidigare forskning

Nedan följer beskrivning av sex olika forskningsartiklar som alla berör måltidssammanhang i bland annat förskola. Vi har valt dessa forskningsartiklar utifrån att de intar olika perspektiv. De

delas in i ljuset av vår valda teori samt begreppsval; motstånd i maktförhållande vid måltidssituationer, den pedagogiska måltidens utrymme samt metoder för pedagogiska måltider.

3.1 Motstånd i maktförhållande vid måltidssituationer

Albons och Hellmans (2019, ss.159-158) etnografiska studie jämför matsituationer i yngre barns utbildningsmiljö i England och Sverige. De använder begreppet *over-civilising* (ibid. s.154), som vi översätter till 'över-fostran'. Begreppet syftar till att beskriva hur barn utsätts för disciplin under måltider på ett annorlunda sätt än i övriga aktiviteter (ibid. ss.154, 161). De kunde observera att i både Sverige och England var måltidsregler gällande bordsskick associerat till "civilised" (ibid. s.163). I deras observationer synliggjordes att pedagoger verbalt korrigerade barns bordsskick genom att berömma övriga barns korrekta bordsskick. Från detta framträdde ett slags ideal. Detta ideal ramade således in normerna kring bordsskick. Olika sätt som barnen gjorde motstånd mot de vuxnas normer var att gömma sig, väsnas eller skoja (ibid. s.163). Albon och Hellman (2019, s.165) kunde se att normer och regler i hög grad påverkades av vilken personal som arbetade vid måltider.

Det Albon och Hellman (2019, s.165-166) har kunnat se är att barn är aktiva i att utmana, förhandla och förstärka uttalade normer och regler. I studien lyfts krav på barns självkontroll när pedagogerna bestämmer måltidsreglerna (ibid. s.160). Denna självkontroll omfattar även barnens fysiska möjligheter vid måltider, så som att ta sig till sin plats eller resa sig under måltiden och röra sig i rummet. Med andra ord så fick endast de barn som kunde röra sig i rummet utan att störa sin omgivning friheten att göra det. I Albons och Hellmans (2019, s.162) observationer yttrades barnens motstånd, exempelvis genom att ändra på bordsplaceringen eller andra mer osynliga strategier så som att spilla för att legitimt kunna resa sig för att städa upp (ibid. s.162).

Det kan finnas ett värde i att som pedagog reflektera kring hur ens egna erfarenheter påverkar den professionella rollen vid måltider. Zang et al. (2023, s.6) har i deras studie kunnat se att det är sannolikt att pedagoger, inom bland annat förskola, ålägger barnen de strategier och värderingar som de själva haft som barn. Denna studie är utifrån strukturell ekvationsmodell och tar avstamp i olika tidigare studier som tittat på bland annat föräldrars överföring av måltidserfarenheter. De lyfter att det finns begränsad tidigare forskning kring just hur föräldrar, och även pedagoger, överför sina matvanor och värderingar till barn samt olika metoder (ibid. s.2).

Fokus i Zangs et al. (2023, s.5) studie var huruvida respondenterna erinrades hög autonomi vid måltider eller högt vuxenkontrollerade måltider. Ett särskilt utmärkande samband fann de hos

pedagoger som själva under barndomen upplevt högre grad autonomi vid måltider. Dessa pedagoger överförde i högre grad autonomi till barnen (ibid. s.5). Samma resultat kunde inte ses lika tydligt hos de som upplevt mer vuxenkontroll vid måltider som barn (ibid. s.6.). Även om Zang et al. (2023, s.5) kunde se i deras studie att pedagoger som hade erfarenheter av vuxenkontroll vid måltider inte överförde det på barnen, så kunde de inte heller se en tydlig förklaring till varför. Samtidigt framhäver Zang et al. (2023 s.2) starkt att denna insikt kan bidra till att förändra de erfarenheter som överförs mellan generationer. Exempelvis har de sett i sin studie att just pedagogers egna negativa erfarenheter hindras från att överföras till barn i olika utbildningsinstitutioner. Zang et. al. (2023, s.5) lyfter att en möjlig förklaring kan vara att samtidens föräldraskapsforskning kan ha påverkat pedagoger till att bryta en överföring över generationer av vuxenkontroll vid måltider. Det kan tolkas som att Zang et al. (2023) syftar till en slags reflekterad medvetenhet.

3.2 Den pedagogiska måltidens utrymme

Hur påverkas barns möjligheter till utövande av demokrati, medskapande av normer och regler av den fysiska miljön? Helen Melander Bowden och Katarina Gustafson (2021, s.234) belyser i sin forskning hur barn i en svensk mobil förskola lär sig att delta i olika rutiner, särskilt i samband med måltider. De utgår från video-observationer och tittar på en kombination av sociala och rumsliga faktorer (ibid. ss.237, 246). Studien fokuserar på barnens socio-spatiala lärande. Med andra ord hur de lär sig att röra sig och bete sig inom de fysiska och sociala ramar som finns i den mobila förskolan, som är en buss.

Den mobila förskolan har plats för tjugo barn i åldrarna fyra till fem och har tre pedagoger, varav en kör bussen (Melander Bowden och Gustafson 2021, s.237). Melander Bowden och Gustafson (2021, s.235) använder sig bland annat av interaktionellt perspektiv och hur specifikt måltiden som plats för sociala processer är relaterade till det valda perspektivet.

Melander Bowden och Gustafson (2021, s.247) kunde se hur barnen aktivt deltar i lärandet av normer och rutiner kring måltider. Studien undersökte även utövande av demokrati genom att titta på barnens delaktighet, valmöjlighet och tilldelade ansvar. När barnen fick valmöjligheter, eller att pedagogerna lät barnen reda ut konflikter på egen hand, så ansågs det vara utövande av demokrati (ibid. ss.244-246). En annan faktor som studien utgick från var barnens fysiska utrymme och hur det begränsades av bussens inre fixerade miljö (ibid. s.247). Barnen behövde anpassa sin kropp för

att skapa utrymme för bland annat måltider och pedagogerna som serverade. Liknande anpassning behövdes utomhus, till exempel att placera sina kroppar inom ramarna av en filt på marken så att alla får plats (ibid. ss.242-244). Även förväntningar på barnens förmåga att förutse väntetider och pedagogernas rörelsemönster förändrades utomhus. På bussen rör sig pedagogerna mer förutsägbart. Barnens rumsliga utrymme, likaså pedagogernas förväntningar och krav på barnen, påverkas därför av den fysiska miljön (ibid. s.247).

Melander Bowden och Gustafson (2021, s.247) beskriver hur ett slags expert-barn på den mobila förskolan kunde urskiljas. Expert-barnet kunde förhålla sig till miljön genom att förutse och förhålla sig till pedagogernas rörelsemönster. I kontrast till detta kunde barnen även uppvisa kunskap i normer, förväntningar och rutiner (ibid. s.244) genom att uppföra sig i motsats till expert-barnet för att skapa plats för sig själv inom den fysiska miljön (ibid. s.247). Detta kan ses som ett slags motstånd inom maktförhållandet (ibid. s.247). Med förhandling skapas delaktighet och förhandling som kan ses som barnens sätt att utöva demokrati (ibid. s.246).

Kathrine Bjørgen (2009, s.4) har utfört en studie utifrån barnets perspektiv i Norge för att ta reda på femåringars kunskaper och attityder om mat, måltidssituationer och delaktighet. I studien intervjuades trettiosex femåringar på sex olika förskolor samt cheferna på respektive förskola. Bjørgen (2009, ss.8-9) kunde synliggöra att barnen hade god och relevant kunskap om hälsosam respektive ohälsosam mat. I studien lyfts att pedagogik kring resonemang angående hälsa och mat riskerar gå förlorad. Barnen i studien kunde inte redogöra för begrepp som kolhydrater, fetter eller proteiner och inte heller huruvida dessa kunde vara nyttiga eller ej (ibid. ss.9-10). I studien beskriver barnen att även om det är vuxna som bestämmer så vill barnen vara delaktiga och själva bestämma över vad de äter samt hur mycket. Slutsatsen som Bjørgen (2009, s.13) gör är att det behövs en kostinriktad pedagogik för att säkerställa kvaliteten på kunskapsspridningen gällande kost från vuxen till barn i förskola.

Enligt Bjørgen (2009, s.12) värderar femåringar sociala aspekter högst vid måltider. Studien visar att femåringarna värderade att sitta bredvid eller nära vänner, ha gott om tid samt god atmosfär som viktigast. Bjørgen (2009, ss.12-13) lyfter även hur barns trivsel hör ihop med deras valmöjligheter och hur måltiden kan sättas i kontext av utveckling av barns självbild. Detta, menar Bjørgen (2009, s.13), kan ske genom att barn utvecklar självbehärskning och självständighet vid delaktighet och valmöjligheter. Vi tolkar detta som att måltiden kan erbjuda möjligheter för barnens utövande av demokrati.

3.3 Metoder för pedagogiska måltider

Sepp och Höijer (2016, s.1) framför att det behövs mer forskning kring hur förskollärare kan hantera och förhålla sig till vetenskapliga studier om hållbar livsstil, hälsa och mat. De har utfört en semistrukturerad studie där syftet var att utforska erfarenheter och värderingar som förskollärare har. Studien undersöker hur förskollärarens erfarenheter och värderingar påverkar användandet av mat som ett pedagogiskt verktyg (ibid. s.1). Den ena, Sepere-metoden, innebär fokus på barns sensoriska förmåga samt den verbala utvecklingen (ibid. s.2). Den andra metoden heter Cook-and-Learn step-by-step, som innebär att barnen är delaktiga vid tillagning av måltider med hjälp stödbilder (ibid. s.2). Metoderna resulterade till att barnen började samtala mer om mat och utvecklades i att sätta ord på sina egna upplevelser. Barnen utvecklades i att säga nej och berätta varför de säger nej (ibid. ss.2, 4). Vidare framkom det att barnen blev mer positiva till att smaka på nya saker. Studien visade att användning av mat som ett pedagogiskt verktyg kan öka barnens förståelse för andra områden, exempelvis naturkunskap (ibid. s.4). Slutsatsen av Sepps och Höijers (2016, s.5) resultat visade att förskollärare behövde vara trygga i metoderna och kunna se det kompetenta barnet. På så vis kan möjligheten att göra mat till ett meningsfullt pedagogiskt verktyg i förskolan öka (ibid. s.5).

Persson Osowski, Göranson och Fjellström (2013, s.420) undersöker i sin studie hur lärarna agerade vid interaktionen tillsammans med barn under måltider i förskola och skola. Studien genomfördes av fältarbete på tre svenska skolor med bland annat observationer som metod (ibid. ss.420-421). Regler och rutiner synliggjordes och kökspersonalen intervjuades (ibid. ss.420-422). För att forskarna skulle få information om barnens tankar kring måltiderna genomfördes fokusgruppsintervjuer. Resultatet analyserades med socialkonstruktivistiskt perspektiv (ibid. s.422). Resultatet av studien synliggjorde att det fanns tre olika lärarroller vid måltiderna. Det var den *sällskapliga*, *utbildande* och *undvikande* (ibid. ss.422-424). Den sällskapliga läraren använde måltiden som ett socialt sammanhang med en hög grad av interaktion tillsammans med barnen (ibid. ss.422-423). Det vanligaste bland de yngre barnen var att lärarna tog rollen som utbildande. Den utbildande läraren ville i allmänhet utbilda barnen om måltider och mat. Regler förmedlades och barnen bekräftades vid gott uppförande och fick tillsäkringar vid dåligt uppförande (ibid. s.423). Den utbildande läraren försökte också utbilda barnen i vad och hur mycket de skulle äta. Det var särskilt viktigt med grönsaker. Den undvikande lärare rollen hade en låg interaktion med

barnen under måltiderna (ibid. ss.423-424). Läraren var passiv genom att exempelvis inte kontrollera om barnen åt tillräckligt (ibid. s.423).

I fokusgruppsintervjuerna berättade barnen att lärarna åt mycket grönsaker (Persson Osowski, Göranson & Fjellström 2013, ss.423). Barnen förmedlade också att lärarna inte alltid följde regler vid måltiden. Exempelvis kunde lärarna prata högt fast att det är förbjudet i matsalen (Persson Osowski, Göranson & Fjellström 2013, s.424).

Persson Osowskis, Göranzons och Fjellströms (2013, s.426) studie visade att lärare behöver utbildas i pedagogiska måltider för att förstå potentialen i att använda måltiden som ett pedagogiskt verktyg. De lyfter även att lärare behöver bli medvetna om sitt beteende vid måltiden (ibid. ss.420, 426).

3.4 Sammanfattning

Utifrån den tidigare forskningen vill vi lyfta den pedagogiska måltiden som mer än bara näringslära och faktakunskaper kring mat. Sepp och Höijer (2016) lyfter den pedagogiska aspekten utifrån vetenskap och forskning. Samtidigt menar Bjørgen (2009) i sin studie att det viktigaste för barnen är att måltiden är en trevlig stund. Genom att titta på den pedagogiska måltiden med normer, pedagogik och demokrati i fokus så kan olika processer, möjligheter och konsekvenser för barnen synliggöras (ibid.). Albon och Hellman (2019) belyser hur pedagoger tenderar att överkorrigera barns beteende vid måltiden på ett sätt som inte görs i övriga aktiviteter. Vilket kan antyda att lärare utgår från normer, ej forskning (ibid.).

Zang et al. (2023) lyfter hur pedagogernas personliga erfarenheter från barndomen på olika sätt präglar hur pedagogerna agerar i sin yrkesroll vid måltider i förskola. På samma linje har Persson Osowski, Göranson och Fjellström (2013) synliggjort tre olika lärarroller som pedagoger intar vid måltiden. Genom sina olika roller influeras barnen på olika sätt (ibid.). Melander Bowden och Gustafson (2021) synliggör hur den fysiska miljön spelar roll för samspel, rutiner och vägledning.

4. Teori

I detta kapitel beskrivs Michel Foucaults (2017, ss.227-235) idé om det *disciplinära straffsystemet* som utgör teorin i detta examensarbete. För att kunna belysa komplexiteten i maktrelationer använder vi oss även av normer samt hur normaliseringsprocessen skapar en bild

av *det ideala barnet*. För att förtydliga maktrelationer samt demokrati vid pedagogiska måltider i förskolan använder vi begreppet *vägledning*, som vi lånat från Anna Rantala (2016, ss.60, 118).

4.1 Makt, disciplinära straffsystem och demokrati

Makt innebär, enligt Foucault (2000, s.120) något som utövas, ej innehas. Han lyfter olika mikrofenomen som sker människor emellan som ständigt existerar. Det uppstår både motstånd och konsensus (Foucault 2017, ss.56-57) i denna sorts system. Det disciplinära straffsystemet berör ej det juridiska (ibid. s.227). Foucault menar att det är ett mångsidigt begrepp; ett system med flera nivåer som verkar inom människor samt i relationen emellan (ibid. ss.227-235). Vi använder därför begreppet disciplinär makt som ett övergripande begrepp.

Den disciplinära makten har utgångspunkten att jämföra, urskilja, rangordna, standardisera och utesluta (Foucault 2017, s.233). På så vis blir makten produktiv genom att det skapas normer som dels homogeniserar gruppen samtidigt som den individualiserar genom att framhäva avvikelser och urskiljer sociala nivåer (ibid. s.233). Således kan disciplinär makt ha betydelse för normer vid måltider gällande till exempel bordsskick och hur barnen lär sig styra sina kroppar vid måltiden.

Enligt Foucault (2017, ss.234) kan normen skapa homogenitet; att med individualisering samtidigt skapa den homogena gruppen. Här tolkar vi det som att ett slags idealt beteende, bilden av ett idealt barn, inramas. I förskolekontext väljer vi att benämna detta som det ideala barnet. Därigenom urskiljs vilka barn som följer, respektive inte följer, normen (ibid. ss.230-231). Genom detta skapas förutsättningar för belöning eller bestraffning. När makt utövas produceras också en kunskap (ibid. s.57). Denna kunskap kan utmana makten (ibid. s.57), exempelvis genom en förhandlingsprocess, eller vad vi väljer att kalla motstånd. Barnet som istället följer rådande norm, utifrån förväntad mognadsnivå samt förväntad inlärningsperiod över tid (ibid. s.229), blir därmed idealet och belönas. Det som normen värderar högt framträds (ibid. ss.234-235). Olika olikheterna används för att jämna ut avvikelser från normen för att uppnå en homogenitet; det ideala barnet.

Foucault (2000, s.120) menar också att produktiv makt inte nödvändigtvis är negativ samt att den verkar människor emellan. Makt blir på så vis ett användbart och djupare begrepp vid måltidssituationer i förskola (ibid. s.120). Maktrelationen mellan barn och vuxen kan då ses som en demokratisk process.

För att förtydliga begreppet demokrati använder vi oss av Rantals (2016, s.1) definition. Hon beskriver demokrati som ett inflytande samt möjlighet till delaktighet i att styra en situation samt erhålla ansvar.

Vi har även valt att använda Rantals (2016, s.60) begrepp vägledning, som beskrivs inneha en mer positiv laddning utifrån Foucaults (Foucault 2003 i Rantala 2016, s.60) disciplinära straffsystem samt normaliseringsprocess. Mer om begreppet i nästa avsnitt.

4.2 Normer och vägledning

Rantala (2016, s.57) tolkar Foucaults maktbegrepp som att maktens funktion syns i relationen mellan pedagog och barn. Både barn och pedagoger konstruerar och reproducerar makt. Rantala (2016, s.57) lyfter även maktbegreppet utifrån att makten verkar endast där valmöjligheter för individen existerar. I förskolekontext tolkar vi detta som att barnens förutsättningar för att fungera i den sociala gemenskapen samt demokrati kan synas i maktförhållandet mellan vuxen och barn.

Enligt Rantala (2016, s.60) etableras normer när vissa individer i förhållande till tid och kontext, anser någonting vara ”normalt”. Ur normer konstrueras även regler som ses som sanning (ibid. s.117). Detta kan således betyda att den disciplinära makten innebär olika konsekvenser för barn beroende på vilken aktivitet de befinner sig i samt tidpunkt på dagen. Vilka regler som gäller är således beroende av kontext och tidpunkt men även vilka vuxna som är delaktiga. Rantala (2016, s.61) menar att de vuxna i förskola kan ses vara ett ’maktens redskap’ (ibid. s.61) som genom rådande normer vägleder barnen inför framtiden (ibid. s.118). Vägledningen styr även barnen mot ett ideal (ibid. s.145).

Med utgångspunkt ur Foucaults disciplinbegrepp får begreppet vägledning (Foucault 2003 i Rantala 2016, s.60) således ett mer positivt klingande och varierad innebörd. Vägledning skiftar i förhållande till normer och regler (Rantala 2016, s.130). Rantala (2016, s.121) menar att detta innebär höga krav på att barn ska kunna tolka och förstå pedagogernas förväntningar på, dem i olika situationer.

5. Metod

Nedan beskrivs vår valda metod, kort om urval och intervjupersonerna samt genomförande. Vi presenterar även våra etiska överväganden.

5.1 Val av metod

I läroplanen för förskola (Skolverket 2018) står det beskrivet att förskolläraren särskilt ansvarar för att ”tillämpa ett demokratiskt arbetssätt där barnen aktivt deltar” och ”utveckla normer och förhållningssätt för arbetet och samvaron i barngruppen”. Även om samtlig personal är intressant i sammanhanget med normer, demokrati och pedagogiska måltider så valde vi förskollärare utifrån deras beskrivna ansvar. För att få reda på hur förskollärare tänker kring normer, demokrati och pedagogiska måltider har vi valt kvalitativ metod med enskilda intervjuer med fyra förskollärare. Vi har utfört vad Johan Alvehus (2023, s.114) kallar semi-strukturerade intervjuer. Vi har strukturerat intervjuerna utifrån temana demokrati, makt, normer och pedagogik. På så vis fick respondenterna större frihet att leda samtalet så att befintliga normer och maktförhållanden kunde synliggöras. Vår intention var att inte styra samtalet för mycket (ibid. s.114).

5.2 Urval

Respondenterna valdes med ett bekvämlighetsurval (Alvehus 2023, s.98) då vi har kommit i kontakt med dessa respondenter genom dels vår förskollärarytbildning, dels arbete i förskola. Vi har valt ut fyra respondenter från tre förskolor i olika kommuner. Medvetet har vi valt en förskola med en matsal, även kallat mattorg, för att kunna synliggöra eventuella skillnader. I två förskolor äts måltiderna i ordinarie miljö.

Vi gjorde även ett försök med att mejla ut till ytterligare en förskolas rektor där vi bad om att få sprida informationen om vårt examensarbete samt önskan om förskollärares deltagande i intervjuer. Vi fick ingen respons därifrån.

5.3 Presentation av intervjupersonerna

Här följer en kort presentation av intervjupersonerna.

Förskollärare 1 har tre och ett halvt års erfarenhet som förskollärare. Vid intervjutillfället jobbar hen i en barngrupp i åldrarna ett till tre år. Samtliga måltider äts tillsammans med barnen på ett mattorg. Barngruppen som förskollärare 1 arbetar med har bestämda bord men bordsplaceringen är relativt fri. Äldre barn på förskolan har bestämd bordsplacering. Vid samtliga bord finns en pedagog.

Förskollärare 2 har åtta års erfarenhet som förskollärare. Vid intervjutillfället jobbar hen i en barngrupp i åldrarna fyra till sex år. Samtliga måltider äts i ordinarie miljö med minst en pedagog vid varje bord.

Förskollärare 3 har sexton års erfarenhet som förskollärare. Vid intervjutillfället jobbar hen i en barngrupp i åldrarna ett till tre år. Samtliga måltider äts i ordinarie miljö. Det sitter minst en pedagog vid varje bord.

Förskollärare 4 har mer än tjugo års erfarenhet som förskollärare. Vid intervjutillfället jobbar hen i en barngrupp i åldrarna två till fem år. De äter i ordinarie miljö och det finns en pedagog vid varje bord.

5.4 Genomförande

Vi genomförde fyra intervjuer på respondenternas respektive arbetsplatser och varje intervju spelades in som ljud via Zoom. För att fördela arbetet mellan oss tog vi ansvar för två intervjuer var. Vi transkriberade våra egna intervjuer som vi därefter bearbetade, diskuterade och reflekterade kring tillsammans. Vidare arbetade vi med tematisering, mer om detta i nästa avsnitt.

Vår studie kan ses ha medelhög validitet (Alvehus 2023, s.157) eftersom vi har undersökt förskollärares syn på pedagogiska måltider och samtliga intervjupersoner har besvarat detta. Som Alvehus (2023, s.158) menar kan tolkningsprocessen påverka vilka delar som väljs ut, både som respondent som svarar på en fråga samt hur vi väljer i vårt empiriska material. Eftersom vi har undersökt det vi avsett undersöka (ibid. s.157) men tolkningsprocessen (ibid. s.158) kan ha påverkat resultatet så anser vi validiteten vara medelhög. Detta genom att om respondenterna hade erhållit förkunskap om våra valda begrepp så hade detta kunnat påverka deras svar.

Vi har även undersökt hur förskollärare uppfattar maktfördelning och normer vid måltider samt hur förskollärare resonerar kring demokrati vid måltider och hur de använder sig själva som pedagogiskt verktyg. Eftersom vårt resultat visar att omsorgen står i fokus vid måltiderna så finns mindre utrymme för barns valmöjligheter samt utövande av demokrati. Samtidigt påverkar normer hur måltiden struktureras, exempelvis tidsschema. Vi kunde även synliggöra hur måltiden ofta fokuserar på hälsofaktorer.

Vi anser att vår studie har låg reliabilitet eftersom denna empiri riskerar att endast spegla en viss grupp och individer (Alvehus 2023, s.157). Våra intervjufrågor hade också kunnat formuleras något annorlunda. Exempelvis upplevde vi att begreppen hade en negativ klang. Först efter att vi

förklarar begreppen tillsammans med Rantala (2016, s.60) vägledningsbegrepp upplevde vi att intervjupersonerna lättare kunde återberätta exempel och ge fördjupade reflektioner.

Intervjun bestod av tio frågor indelade i temana demokrati och makt, pedagogik och normer. Under temat demokrati och makt ställde vi frågor gällande den fysiska miljön och regler. Även hur pedagoger möjliggör barnens valmöjligheter eller utrymme till påverkan. Temat pedagogik utgjorde frågor kring hur måltiden blir ett lärande tillfälle samt på vilket sätt. Här ställde vi även den direkta frågan vad en pedagogisk måltid innebär för intervjupersonerna. Det tredje temat utgick från vilka normer intervjupersonerna var medvetna om samt hur de ser på sig själva som förebilder vid måltider. Vi undersökte också intervjupersonernas tankar och reflektioner kring barns motstånd gentemot vuxna.

För att underlätta läsning och förtydliga det respondenten säger har vi justerat citaten från talspråk till skriftspråk (Alvehus 2023, s.117).

5.5 Analysmetod

Vi använde oss av Alvehus (2023, s.142-144) beskrivning av analysmetoden *sortera, reducera* och *argumentera*. Genom att först överblicka vår empiri och diskutera våra transkriberade intervjuvar kunde vi sortera det insamlade materialet i olika kategorier (ibid. s.143). Även om våra intervjufrågor på förhand var löst indelade i tre teman så framträdde omsorgen i samtliga intervjuer. Efter att ha diskuterat utifrån olika perspektiv kom vi fram till att samtliga kategorier går in i varandra. Vissa delar kunde användas särskilt tydligt med våra valda teoribegrepp; vägledning, demokrati samt normer. Omsorg blev det fjärde temat. Således hade vi fyra sorteringskategorier (ibid. ss.142-145). Vidare reducerade vi genom att lyfta fram det vi ansåg svarade till vårt syfte och frågeställningar (ibid. s.143). Vi tolkade även intervjuerna som helhet. Det är i denna helhet som omsorgen framträder extra tydligt. Vi valde ut en del svar som tydligt visar intervjupersonens tankar och reflektioner. Dessa svar användes som citat. Slutligen har vi underbyggt vår argumentation utifrån det reducerade materialet i ljuset av vår problemformulering.

5.6 Etiska överväganden

Vetenskapsrådet (2024) släppte en ny rapport för god forskningsetik under vårt arbetes gång. Vid intervjutillfällena har vi följt de fyra principerna för etiska överväganden som publicerades 2018 (Vetenskapsrådet 2018). De fyra principerna som utgår från att göra gott, inte skada, att respektera

självbestämmande och att upprätthålla rättvisa har varit underlag för vår samtyckesblankett. Utgångspunkterna lyder:

- forskningen utförs med respekt för människovärdet, mänskliga rättigheter och grundläggande friheter
- riskerna för forskningspersonerna minimeras och hålls på en rimlig nivå
- riskerna står i rimlig proportion till de förväntade kunskapsvinsterna.

Efter att ha läst igenom den nypublicerade rapporten upplever vi oss likväl utgå från både principer och utgångspunkter från Vetenskapsrådets båda publiceringar (2018; 2024).

Respondenterna i våra intervjuer har fått relevant information kring studien. Intervjuerna ljudinspelades in i enlighet med sekretess. Vi anser att ingen övrig personlig uppgift är relevant för vår studie varför vi ej heller dokumenterat någon. Intervjupersonerna är därför från början i så stor utsträckning som möjligt avidentifierade i samtligt skriftligt material. Intervjupersonerna har fått information om samtycke på förhand via mail samt att de närsomhelst kan återkalla samtycket utan några negativa konsekvenser. Samtycke samlades sedan in muntligt i början av ljudinspelningen vid intervjutillfället.

6. Resultat och analys

Nedan följer utdrag samt resultat från vår empiri som analyseras genom den disciplinära makten, normer (Foucault 2017, ss.227-235) och det ideala barnet (ibid. s.234). Vi anser att begreppet vägledning (Rantala 2016, s.60) speglar både den disciplinära makten och den omsorg som vi ansåg framträdde i empirin.

Vi utgår från Skolverkets (2019) definition av omsorg från Mie Josefson. Hon definierar omsorg som något ömsesidigt med förmåga att känna in andra, tillgodose barns sociala, fysiska, psykologiska och emotionella behov.

Begreppen sätts i måltidskontext i förskola samt den enskilde förskollärares reflektioner. Dock vill vi förtydliga att respondenterna i våra intervjuer ej uttryckte ordet omsorg.

6.1.1 Den sociala arenan

Våra intervjupersoner berättade att de upplever att barnen får stort utrymme till att socialisera och utveckla olika förmågor kopplat till både måltidssituation samt utbildning. De berättade att socialiseringen omfattade i vissa fall talutrymme och normal samtalston eller att få utbyte av sina kompisar. Förskollärare 4 pratade om barnens trygghet samt vikten av relationsskapande där måltiden är en lämplig social arena. Såhär sa förskollärare 4:

[...] att det sociala också får vara en viktig del [...] bygga upp nya kompisrelationer eller förstärka relationerna. [...] så att det får lov att finnas både det gemensamma samtalet runt bordet men också dom flera enskilda.

Förskollärare 3 beskrev socialisering i samband med att lära sig språk och begrepp på detta sätt:

Vi pratar om [...] allt vad vi ser och sen är det ju vad barnen pratar om. Ibland visar dom, pekar dom på kompisarna, ja då kan man liksom ta tillfället i akt att ”ja men vem sitter vid bordet?” Alltså benämna med namn. [...] för mig är det ganska mycket om matsituationen som jag tycker är viktig. [...] Och sen lite vad dom tycker om [...] lite för att lära känna [...].

Både Förskollärare 4 och förskollärare 3 lyfte hur måltidssituationen ger tillfälle till relationsbyggande och språkutveckling. Detta kan förstås som att socialisering får stor plats. Samtalet blir värdefullt där språket utgör den centrala delen av lärandet. Normen kan således ses om att måltiden blir en social arena där det ideala barnet kan de sociala reglerna. Samtidigt vägleder den vuxne barnen och ser till deras olika behov.

Det var även stort fokus hos samtliga intervjupersoner att det skulle råda matro. Förskollärare 4 berättade:

Det ska vara en bra stund. Där man får matro. Där man får möjlighet att äta. Det är ju ändå ett basalt behov att få i sig ny energi. Men det är viktigt att det är en positiv stund.

Här beskriver förskolläraren både hur matro ses som värdefullt och kopplar det till vikten av mat som energi. I denna kontext kan det tolkas som att barnen vägleds i hur måltiden bör vara. Den bör vara både trivsamt och ge möjlighet till matro samt ge kunskap om kroppens behov. Det kan förstås som att omsorg för barnens trivsamma stund blir motivering till vägledning vid socialisering.

Samtliga förskollärare lyfte även hur lunchen blir ett tillfälle till reflektion kring den planerade undervisningen tillsammans med barnen. Således kan det förstås som en norm att måltidens funktion är ett reflektionstillfälle snarare än en måltidspedagogisk aktivitet.

När socialisering används som pedagogiskt verktyg så kan det förstås som att samtliga förskollärare vägleder barnen i den sociala kontexten. Med begreppet vägledning (Rantala 2016, s.60) erhåller barnen på så vis kunskap och förståelse för vilket beteende som anses lämpligt vid just måltidssituationer. Här kan tänkas att det ideala barnet träder fram utifrån Foucaults (2017, ss.234) mening att detta sker genom etablerade normer. De vuxnas förväntningar på barnens förståelse, kunskap samt beteende vid reflektionstillfället formar bilden av det ideala barnet.

6.1.2 Vägledning och demokrati

Vi fann att normer och vägledning skiljde sig mellan frukost, mellanmål och lunch. Frukost hade mer fokus på en lugn och bra start på dagen och var därför mer flexibel efter barnets behov och önskemål. Två förskollärare lyfte hur de ansåg att mellanmål och frukost var ett extra bra tillfälle att öka barnens demokrati. De resonerade att vid dessa tillfällen erbjöds barnen fler valmöjligheter än vid lunchen. Förskollärare 2 berättade om barns rätt att påverka sin vardag såhär:

Vi arbetar mycket med barnkonventionen. Just nu arbetar vi med artikel 12 och 13. Vilket handlar om barnens rätt att påverka sin vardag. Då pratar vi om alla situationer. Vi har nog inte gjort detta just vid matsituationerna.

Förskollärare 2 berättade att de arbetar med Barnkonventionen (2024) i alla situationer utom måltiden. Utifrån detta kan normen förstås som att måltiden har en annan funktion än pedagogisk. Detta kan resultera i att barnen vägleds i demokrati i övriga aktiviteter utom just måltiden.

Arbetet med Barnkonventionen (2024) uttryckte förskollärare 2 även var grunden för hur de arbetade med samtalston och samtalsutrymme vid lunchen. För att lyckas med matro nämnde flera förskollärare hur bordsplaceringen kunde ordnas så att barnen inte påverkades negativt av varandra. Förskollärare 1 lyfte barns perspektiv och barnperspektiv i samband med lunch enligt citat:

Jag tänker att man behöver kolla på barns perspektiv och barnperspektiv. Jag som förskollärare behöver sätta barn bredvid varandra som fungerar ihop. Men jag behöver också lyssna på vad barnen säger. Det behöver finnas en balans där emellan. Det kan finnas barn som vill sitta bredvid varandra men det fungerar inte vid måltiderna. Så jag behöver vara lyhörd och ödmjuk i det och faktiskt våga förändra reglerna.

Detta exempel illustrerar hur förskollärare 1 reflekterade kring balansen mellan vägledning och demokrati. Tolkningsvis vill hen ta hänsyn till barnens önskemål om bordsplacering samtidigt som det behöver råda matro. Utifrån begreppet vägledning kan det ses som att bordsplaceringens syfte är att skapa matro. På så vis kan det tolkas som att bordsplaceringen kan skapa förutsättningar för pedagogerna att vägleda barnen mot det ideala barnet. Det ideala barnet kan förstå förväntningarna som pedagoger har på barnens ljudnivå. Också att barnen ska kunna förhålla sig till sin bordskamrat med vad pedagogen anser vara lagom ljudnivå samt accepterat beteende. Vi tolkar förskollärare 1 som att när barnen kan detta får de större frihet att påverka bordsplaceringen.

Samtliga förskollärare tog upp matro som en anledning till bestämd bordsplacering, med olika utgångspunkter. Dessa utgångspunkter verkade alla ha avstamp i barns perspektiv. Samtidigt uppfattar vi det som att barnens perspektiv sällan handlade om demokrati på gruppnivå.

Alla våra intervjupersoner tog upp vikten av barnens självbestämmande. Samtidigt så tolkar vi deras svar som att barnens inflytande sällan flätas in i en planerad pedagogisk måltid. I en tankevända kan det tolkas som att vägledningen gällande demokrati avtar vid måltider och normen blir att demokrati gäller övriga aktiviteter. Utifrån Rantals (2016, s.1) beskrivning av demokrati kan måltiden möjligtvis ses som demokratisk men utan pedagogisk planering kanske den lutar mer åt fostran och omsorg.

6.1.3 Normer

Begreppet normer är tidigare beskrivet under kapitel 4.2 Vägledning och normer. I detta avsnitt beskrivs normerna utifrån vår empiri samt analys av detta.

De flesta av intervjupersoner i vår empiri uttryckte att det inte fanns några normer värda att nämna. En förskollärare uttryckte specifikt att det kanske finns normer och regler men de talar så lite som möjligt om regler. Förskollärare 4 sa:

Så att vi har ganska få regler utifrån att vi säger att det är regler [...] Vi försöker prata ganska mycket om vad man får göra [...] försöker lägga lite mindre till vad man inte får göra.

Vi tolkar förskollärare 4 att hen försöker underlätta för barnen genom att skapa möjligheter för att barnen ska lyckas. Tolkningsvis avser förskolläraren att vägleda barnen genom att bekräfta det positiva. En sådan sak kan vara att smaka maten. Även om det inte fanns någon uttalad regel kring

att smaka så framträdde en norm hos de vuxna kring att uppmuntra till att smaka. Förskollärare 4 pratade om denna uppmuntran såhär:

För det är väldigt viktigt att få i sig maten men det är viktigare att inte skapa nåt negativt kring maten. För då har du ett problem nästa dag och nästa dag [...] om det snarare är lustfyllt och där man får möjlighet att säga ”nej jag tycker inte om det här ” [...] för att det negativa får man tillbaka sen istället. Man skapar nåt positivt som gör att ändå kanske barnet testar.

Förskollärare 2 berättade i intervjun att barnen ibland synliggör en norm kring ätande av grönsaker genom att de kommenterar ifall något barn inte tar några grönsaker, eller hur många grönsaker andra barn tar. En norm kring att smaka på maten utan tvång framträdde också i samtliga intervjuer. De flesta förskollärarna berättade att de uppmuntrar barnen att smaka genom att prata om nyttan med grönsaker.

Enligt Foucault (2017, s.234) skapas en homogenitet från normaliseringsprocessen. Vi ser detta som det ideala barnet i förskolekontext. På så vis tolkar vi att normen kring det ideala barnet framträdde särskilt tydligt när barnen själva uttryckte vem som ej åt grönsaker. Genom detta visar barnen i sådana fall stor kunskap om det ideala barnet. Samtidigt framträder barnen som inte lever upp till denna norm. Tolkningsvis resulterar normaliseringsprocessen i att barnen äter och får i sig näring men vägledningen riskerar kanske snarare riktas mot det ideala barnet än kunskap om kroppen och näringslära.

När vi pratade om motstånd upplevde samtliga förskollärare att det inte fanns. Vid närmare reflektion pratade förskollärare 3 dock om hur barn kan visa motstånd genom matvägran. Hen tog upp hur mat kan vara det enda barn har reell kontroll över.

Det vi märker är att när vi försöker bestämma över vad dom ska äta, speciellt i början av en inskolning, så vill dom inte. Dom matvägrar. [...] för det är det enda dom kan kontrollera. Dom kan inte kontrollera våra rutiner, eller deras egen sömn. För ibland är dom så trötta ändå så dom faktiskt somnar för dom kan inte hålla sig vakna. Men måltiden är det som dom kan kontrollera.

I denna kontext tolkar vi makten som produktiv enligt Foucault (2000, s.120) genom att barnet matvägrar och då skapas en förhandling mellan förskollärare och barn. I denna förhandling använder barnet kunskapen om normen att de vuxna upplever att maten är väldigt viktig och därför utmanar barnet normen. Det kan förstås som att barnet får mer kontroll, förhandlar om sin makt, och den vuxne möter barnet i denna förhandling.

Några av förskollärarna nämnde att barnen ibland springer runt eller pratar högre än vad som anses tillåtet trots tillsägelser. Detta tolkar vi som motstånd. Förskollärare 4 pratade om gränssättning enligt citat:

Absolut, barn ska ha en massa inflytande. De ska känna sig delaktiga, de ska känna sig viktiga i sammanhanget. Men de behöver ju också gränssättning. Att veta vilka ramar man får och kan röra sig i [...] och samtidigt få utmana dem men också en ganska så stabil vägg och gräns, för ibland är det ju det man söker ”är den kvar, den gränsen?”, ”är den kvar nästa gång också?”. För att det är det barnet behöver [...] och då utgår man ju också från att det är ju faktiskt barnets bästa. Gränsen är tydlig.

Med detta exempel illustrerar förskollärare 4 hur barn som testar gränser ofta behöver få förtydligt vilka ramar som existerar samt att detta skapar trygghet. Samtliga intervjupersoner uppger att barnen får stort utrymme att förhandla. Dessa förhandlingar, som vi tolkar som ett uttryck för motstånd, ser förskollärarna som en del av deras strävan att se till barnet bästa. Å ena sidan behöver barnet äta och gruppen ha måltidsro, men å andra sidan måste de vuxna tydligt markera gränser för oönskat beteende. Detta förstår vi som att maktförhållandet upprätthålls genom att det finns ett motstånd. På så vis framträder det ideala barnet som medskapare av förhandlingsutrymmet.

6.1.4 Omsorg som vägledning

Samtliga intervjupersoner ansåg att de är en förebild för barnen vid måltider, dels genom att smaka på maten. Förskollärare 3 reflekterar om att vara en förebild:

Även när jag inte tycker kanske att det är så jättemumsig. [...] Men man tar en liten slev ändå och visar att ”åh titta, jag äter också”. För att om inte jag äter så kan jag inte begära att någon annan ska. Och sen är det inte att äta, utan smaka! [...] Om dem tittar över på min tallrik så ska dom kunna se att jag har precis det som dem andra har. [...] Men inte så mycket ”nä detta tyckte inte jag så mycket om”. Jag är lite rädd att det ska smitta av sig och så vill dem inte ha eller inte våga smaka. [...] Och därför säger jag inte så mycket vid måltiden. Sen så kan det ju vid andra tillfällen, till exempel om man gör nånting i lek eller aktiviteter. Där kan man prata mer om att ”amen det tycker jag inte om”.

Förskollärare 3 berättar hur hen intar olika sorters roller som förebild. Vid måltiden anser hen att det är viktigare att vara positiv till allt, något som inte anses lika viktigt i övriga aktiviteter. I samband med maten oroar sig förskollärare 3 att påverka barnen så de inte vågar smaka eller äta. Utifrån Josefsons (2019) definition av omsorg tolkar vi det som att omsorgen blir vägledande när

förskollärarna särskilt vid måltiden känner in barnens olika behov. Följden av detta kan bli att övriga delar som kan ingå i den pedagogiska måltiden riskerar att bli sekundärt.

De förskollärare som arbetade med de yngsta barnen svarade snarlikt varandra gällande att vara förebild i att våga smaka maten. De andra två förskollärarna som arbetade med de äldre barnen berättade att de ser sig själva mer som förebild i rollen som en ledargestalt. De leder samtal och socialisering utifrån sig själva som ett pedagogiskt verktyg. Tolkningsvis använder förskollärarna kanske omsorg som vägledning mer i arbetet med de yngsta. Samtidigt tolkade vi vår samlade empiri som att omsorg smälter samman med pedagogik.

När vi bad våra intervjupersoner tolka det läroplanen nämner om måltider så tolkade samtliga det ur en hälsoaspekt och vissa vävde samman detta med rörelse och vila. Exempelvis pratade de ofta om maten som något kroppen behöver, lika mycket som vila, efter mycket lek eller rörelse. Förskollärare 4 sa:

I samtalet så kommer allt in, att det här är en del av hälsan [...] Vi behöver detta om vi ska orka med och leka ännu mer resten av dagen. Där kan det ju också komma att när någon verkligen inte gillar nånting eller inte har så lätt för att smaka på nya saker. Men att man frågar ”Vad ska vi ge din kropp för energi idag?”, ”men va bra att du tog det lilla”, och snarare lägga nåt positivt i att det blev nåt litet. Och sen kanske får vi ju tänka ”ok, det här barnet har inte fått i sig tillräckligt med energi, vi kommer behöva boosta det”, kanske med en extra frukt.

Förskollärare 4 berättar i detta citat hur hen balanserar omsorg med kunskap om kropp och hälsa. Genom att förskollärare 4 lägger märke till barnens energibehov kan hen kompensera med extra mellanmål. Detta kan tolkas som att förskollärare 4 medvetet både utbildar barnen och har stor omsorg.

Enligt Rantala (2016, s.118) innebär vägledning att de vuxna i förskola förbereder barnen inför framtiden. Detta sker genom de rådande normerna i förhållande till tid och situation. Eftersom vår samlade empiri visade att alla intervjupersoner pratade om maten ur hälsoaspekt, kan det tolkas som att omsorgen blir vägledande mot det ideala barnet. I detta fall har således det ideala barnet livslång kunskap om balansen mellan mat, aktivitet och vila.

När omsorgen blir vägledande så kan det innebära att exempelvis demokratiska tillfällen och övningar går förlorade. Detta ligger i linje med hur Rantala (2016, s.3) lyfter att verklig demokrati kan vara svår att urskilja från fostran.

6.2 Sammanfattning

Det resultat som framgår i intervjuerna är att förskollärarna vägleder barnen vid måltidssituationer med sig själva som förebilder. I vår empiri framstår både medvetna och omedvetna normer över önskvärda beteenden. Några exempel var att det ska vara matro och lagom ljudnivå. Även att barnen ska kunna förhålla sig till de förväntningar som vuxna har på dem vid måltider, som att smaka. I dessa normer och förväntningar menar vi att bilden av det ideala barnet träder fram.

Vår empiri visar att det individuella barnets behov ofta är i fokus även om gruppens socialisering anses vara viktig. Förskollärarna använde bordsplacering som ett verktyg för att få en harmonisk måltid med hänsyn till socialisering samt utveckling och lärande.

Utifrån våra intervjuer framgår det att förskollärarna medvetet arbetar med Barnkonventionen (2024) samt barns perspektiv och barnperspektiv. Tillsynes verkade det som att förskollärarna upplever att de erbjuder barnen individuell delaktighet och inflytande. Vi kunde ej urskilja demokrati på gruppnivå på ett tydligt sätt, ej heller planerad demokratiaktivitet vid just måltiden. Förskollärarna såg fler möjligheter till att främja barnens inflytande vid frukost och mellanmål. Vi kunde urskilja att omsorgen fick stor plats i deras resonemang eftersom de utgick från både barnens emotionella trygghet samt fysiska välmående.

Det blev synligt att förskollärarna ofta reflekterar kring barnens bästa genom att försöka hålla nere antal uttalade regler. Det kan ses som att förskollärarna i sitt regelfria förhållningssätt missar när barnen gör motstånd. Utifrån begreppet vägledning kan motstånd ses som att barnen blir aktiva i det maktförhållandet som uppstår med de vuxna. I detta maktförhållande vägleds sedan barnen mot bilden av det ideala barnet. Under dessa omständigheter förhandlas normen gemensamt om hur bilden av det ideala barnet ser ut. På så vis blir makten produktiv.

7. Slutsats och diskussion

7.1 Slutsats och diskussion

I vår studie framgår det att förskollärares syn på den pedagogiska måltiden oftast utgår från omsorg. Pedagogiken blir således sekundär men är alltjämt närvarande på olika vis. Måltiden utgör även en social arena samt ett tillfälle för förskolläraren att reflektera kring övriga planerade undervisningar. Slutsatsen vi drar är således att måltidssituationen skiljer sig från övriga aktiviteter på så vis att det

sker relativt lite förplaneringar och gemensamma reflektioner i arbetslaget. När det sker gemensam reflektion så fokuseras det på omsorg, matro och bordsplacering.

Melander Bowden och Gustafson (2021, s.246) synliggör den fysiska miljöns påverkan och funktion vid måltider. De synliggjorde att kroppens fysiska varande får olika förväntningar och krav beroende av fysisk miljö (ibid. s.246). Vår empiri synliggjorde ingen tydlig direkt påverkan från den fysiska miljön, trots att vi medvetet valde förskolor med både mattorg och där måltider äts i ordinarie miljö. Det kan bero på att våra frågor inte direkt fokuserade på miljön samt att socialiseringen framträdde mer. Det närmsta vi kommer i vår empiri gällande fysisk miljö berör bordsplacering. En del av syftet med bordsplaceringen, eller med andra ord placering av barn, var att skapa lugn och ro. Utifrån Melander Bowden och Gustafson (2021, s.246) kan detta förstås som att ändring av bordsplacering kan resultera i ändrade förväntningar och krav på barnen. Vi tolkar det därför som att barnen lär sig att urskilja det ideala barnet vid måltid och vad som ses som matro. Barnen lär sig även att urskilja dessa krav och förväntningar från andra fysiska miljöer och aktiviteter. Således kan den fysiska miljön också vara av vikt vid pedagogiska planeringar och för att synliggöra normer.

Vi tolkar Melander Bowden och Gustafson (2021, ss.239, 246) som att barn utövar demokrati genom att aktivt förhandla och uppvisa kunskaper i normer och förväntningar. På så vis kan barnet erhålla ansvar och vara medskapare i vägledningen. Formandet av bilden av det ideala barnet, med andra ord. Enligt Rantala (2016, s.3) så finns en risk att förskollärare ersätter demokrati med fostran genom att överföra värderingar. Av den anledningen vill vi poängtera vikten av reflektion kring demokrati och värderingar.

Förskollärarna i vår studie ansåg att barnen erbjöds demokrati i det individuella barnets valmöjligheter vid mellanmål och frukost. Individuella valmöjligheter är visserligen en viktig del av demokrati. Däremot ingår även gruppens möjligheter att påverka, vilket inte syntes i vår empiri. För att kunna synliggöra demokrati för både individ och grupp kan det vara användbart att planera utifrån de didaktiska frågorna: *vad* som ska undervisas, *hur* det ska undervisas och *varför* (Vallberg Roth 2020, ss.56-57). Detta kan även skapa medvetenhet hos pedagogerna att urskilja mat från måltidssituationen i den pedagogiska måltiden samt utgå från forskning. Vi tror att måltiden då skulle få samma status som övriga aktiviteter i den pedagogiska planeringen.

Sepp och Höijer (2016, s.3) har i sin studie funnit att pedagoger ofta har svårighet att urskilja måltidssituationen från maten. De menar att detta resulterar i att maten sällan blir ett pedagogiskt

verktyg och måltiden missas i den pedagogiska planeringen. Enligt Sepp och Höijer (2016, s.4) stärktes barns förmåga att tacka nej till mat, och förklara varför, efter arbete med utvecklade metoder. Deras slutsats var även att förskollärarens kompetens samt synen på det kompetenta barnet ökar möjligheten till maten som pedagogiskt verktyg (ibid. 6). Utifrån vår empiri kunde vi inte urskilja pedagogiska planeringar och ingen av intervjupersonerna arbetade vid intervjutillfället med någon formell metod. Förskollärarna använde sig själva som förebilder i både socialisering och för att stimulera matglädje. Hur detta såg ut varierade beroende av åldrarna i barngrupperna. Medan förskollärarna i de yngre barngrupperna fokuserade på begrepp vid måltiden, så var fokus för förskollärarna i de äldre barngrupperna mer generellt på språkutveckling. Även om vi ser det som självklart att vara förebild så är det samtidigt viktigt att utgå från välgrundade forskningsmetoder när måltiden avses vara pedagogisk. För att kunna vara en bra förebild menar vi att förskollärare behöver reflektera kring normer, värderingar och maktförhållande.

Persson Osowski, Göranzon och Fjellström (2013, ss.422-424) beskriver olika roller som pedagoger kan inta vid måltider i förskola och skola. Vi ser fördelar med att reflektera kring sin roll vid måltider; vem vill jag vara i min roll som förskollärare, hur vill jag lära ut och varför? Vi vill lyfta att det kan finnas poäng i att inta olika roller beroende av kontext och barnens behov. De olika rollerna syns även i vår empiri, utom den undvikande lärarrollen. Vi fann att den sociala och utbildande läraren gick hand i hand. Socialisering värderades högt och utbildningen fokuserades på hälsoaspekt samt näringslära.

Våra intervjupersoner utgick från arbetslivserfarenhet och fingertoppskänsla vid måltider med fokus på värdegrundsarbete och relationsskapande. Denna slutsats drar vi utifrån att ingen berättade att måltiderna utgick från pedagogisk planering. Samtidigt så tror vi att det finns en stor kreativ möjlighet vid just måltidssituationer om måltiden används som pedagogiskt verktyg. Denna kreativitet ser vi som begränsad av att begreppet pedagogisk måltid ej är tillräckligt definierat. Skolverket (2024) skriver att måltiden kan vara ett pedagogiskt verktyg i samband med exempelvis hållbar livsstil, hälsa eller kultur. Utifrån våra intervjuer urskilde vi endast måltiden som pedagogiskt verktyg i förhållande till vägledning gällande näring och kroppens basala behov. Vår empiri visar att måltiden ofta pratades om som en social arena där barnens utveckling och relationsskapande var centralt.

Bjørgens (2009, s.12) studie påvisade att det viktigaste för femåringar i förskola var just att måltiden var en trevlig stund. På så vis kan det ses som att förskollärarna i vår studie fokuserade

på barnens perspektiv när socialisering var centralt. Förskollärarna ansåg sig ha barnens önskemål i beaktning och förskollärarna upplevde att de flätade samman utbildning med socialt samspel. Samtidigt skedde majoriteten av reflektioner kring dessa aspekter individuellt hos förskollärarna. Möjligtvis kan gemensam reflektion i arbetslaget vara till fördel. Vi anser att avsaknad av pedagogiska planeringar för måltider får konsekvenser för bilden av det ideala barnet eftersom pedagoger riskerar att överföra oreflekterade värderingar och normer.

Utifrån Foucaults (2017, ss.227-235) idé att den disciplinära makten normaliserar så riskerar vägledningen snarare riktas mot det ideala barnet än det pedagogiska arbetet. Zang et. al (2023, ss.5-6) lyfter att pedagoger överför erfarenheter från den egna barndomen till måltider, bland annat i förskola. Vi tolkar Zang et al. (2023) som att en reflekterad medvetenhet bidrar till att pedagogerna kan erhålla större förståelse i hur de agerar i samspel med barnen vid måltider. Även om vår empiri inte undersökte förskollärarnas överföring av värderingar och normer, så är det något vi själva har erfart i vårt arbete i förskola. Vi har även själva reflekterat kring vårt eget sätt att agera utifrån personliga erfarenheter. Vilket har lett oss, som blivande förskollärare, till att värdera reflektion i alla aktiviteter i förskola.

Vi tolkar våra intervjuade förskollärare som att det fanns en norm kring att ta avstånd från mattvång. Förskollärarna uttryckte att barnen fick väldigt stort utrymme till att bestämma över vad de stoppar i munnen. Samtidigt framträdde en norm om uppmuntran, en slags vägledning, till att barnen ska smaka och äta. Det kan förstås som att när förskolläraren som förebild vid måltiden endast tycker om maten och aldrig, eller sällan, uttalar sig negativt om den, skapas en bild av det ideala barnet som speglar förebilden. Skulle det se likadant ut i vuxna sammanhang?

Även om den vuxne agerar utifrån omsorg så riskeras det möjligen upplevas som press att passa in i bilden av det ideala barnet. Särskilt tydligt blir detta när barnen själva använder den disciplinära makten för att upplysa vem som äter, respektive inte äter, grönsaker.

Med Albons och Hellmans (2018, s.154) begrepp 'over-civilising' så kan normen att uppmuntra barn att äta ses som oreflekterad 'över-fostran'. Det kan resoneras att i de situationer där 'över-fostran' existerar utblir pedagogiken och ersätts av tradition och kultur influerade av oreflekterade normer. Dessa normer riskerar sedan att forma bilden av det ideala barnet.

Eftersom våra intervjuer inte belyste tydliga regler utan snarare tvärtom; förskollärarna ansåg sig prata så lite som möjligt om regler, så är det svårt att titta på 'över-fostran' utifrån vår empiri. Möjligtvis hade vår empiri påverkats av ett förtydligande av begreppet motstånd. Vi upplevde att

begreppet tolkades negativt under intervjuerna. Vi hade kunnat förtydliga att motstånd kan tolkas som barns utövande och prövande av sin egen maktposition. Bilden av förskollärares uppfattning av maktfördelning hade då kunnat bli tydligare.

Måltiden omfattas av förskolans uppdrag i läroplanen för förskola (Skolverket 2018, s.9) där det kopplas samman med fysisk aktivitet, näringsrika måltider och hälsosam livsstil. Måltidspedagogiken i sig kanske ligger på samhällets tillit till förskollärares kompetens och fingertoppskänsla att fläta samman olika moment till en helhet för barnen. Här menar vi att om måltiden ingår i pedagogiska planeringar så kan förskolläraren synliggöra vad som lärs ut samt hur och varför. De didaktiska frågorna (Vallberg Roth 2020, ss.56-57) kan på så vis vara användbara både gällande pedagogik samt reflektioner kring normer, värderingar och maktförhållande. Vi vill framhäva att genom reflektion kring existerande normer kan pedagogiken och omsorgen stärkas av vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i måltidssammanhang.

Samtidigt ser vi en annan aspekt; att en måltid kan behöva vara bara en måltid. Om måltiden kan skifta mellan pedagogiskt innehåll och en avslappnad, rofylld stund, så tror vi att balans mellan omsorg och pedagogik kan uppnås.

7.2 Sammanfattning

Denna studie synliggjorde hur omsorgen utmärkte sig vid måltider i förskolan. Balans mellan omsorg och pedagogik kan vara svår att hitta, dock viktig. Måltidspedagogiken nämns ej detaljerat i läroplanen för förskola (Skolverket 2018). Dock nämns omsorg tillsammans med utbildning samt att utbildning alltid ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (ibid. s.10). Här kan begreppen pedagogik och omsorg ställas mot varandra med hjälp av de didaktiska frågorna (Vallberg Roth 2020, ss.56-57) för att synliggöra vad som utgör utbildning på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet respektive omsorg. Utifrån detta drar vi slutsatsen att reflektioner i arbetslag samt individuellt är av stor vikt för att kunna arbeta med pedagogiska måltider. Det kan vara värdefullt att reflektera kring normer och ställa sig frågan: Vad krävs av barn som ej krävs av vuxna och varför? Genom att identifiera och förstå normer kan vi göra undervisning och utbildning mer synlig i måltidssammanhang i förskola.

7.3 Metoddiskussion

Vår empiri har varit ytterst begränsad eftersom vi endast intervjuat fyra förskollärare. Vi är medvetna om att resultatet hade kunnat bli annorlunda vid fler antal intervjuer eller kombinerat intervjuer med enkäter. Vårt resonemang var dock att enkäter ger begränsad insyn i respondentens tankegångar i undersökandet av hur förskollärare ser på pedagogiska måltider. Samtidigt ställdes vi inför utmaningen med lågt intresse för intervjuer.

När vi tematiserade materialet kan vi ha missat andra områden genom avgränsningarna (Alvehus 2023, ss.143-144). Tack vare att vi diskuterade vår data kunde vi synliggöra omsorg, vilket fick bli det fjärde temat. Genom hela processen har vi även varit medvetna om, samt frekvent diskuterat, att samtliga teman och begrepp på olika vis går in i varandra. Vi har även frekvent diskuterat hur vår valda teori, våra förutfattade meningar och erfarenheter inom förskola riskerat att färga vår syn på empirin (ibid. s.144).

För att undvika att reducera alltför mycket eller viktig data har vi genomfört processen med att sortera, reducera och argumentera tillsammans (Alvehus 2023, ss.142-144). Vi har jämfört anteckningar samt reflekterat och diskuterat dessa. Vi har bearbetat hela stycken från vilka de valda citaten är tagna från för att få så stor förståelse som möjligt och ge empirin rättvisa i sin helhet. Risken finns dock alltså att materialet reducerats för hårt så att eventuella motsägelser med mera försvinner (ibid. s.143).

7.4 Förslag till framtida forskning

Vi skulle vilja se fortsatt forskning kring konkreta sätt att arbeta med måltidspedagogik utöver maten som pedagogiskt verktyg. Det vore även intressant att undersöka måltiden utan planerad pedagogik, där det undersöks vad som händer när pedagogerna reflekterar kring sin roll vid måltider, både individuellt och gemensamt i arbetslaget.

Det skulle vara spännande att läsa mer forskning utifrån barnens perspektiv och vad de vill lära sig. Även forskning gällande vilka effekter pedagogers reflekterande samt planerade måltider får för barnens utbildning, utveckling och lärande. Det vore även positivt om begreppet pedagogisk måltid definieras ytterligare.

REFERENSLISTA

Albon, D. & Hellman, A. (2019). Of routine consideration: ‘civilising’ children’s bodies via food events in Swedish and English early childhood settings. *Ethnography and education*, 14(2), s.153–169.

<https://doi.org/10.1080/17457823.2017.1422985> [2024-09-09]

Alvehus, J. (2023). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*. Tredje upplagan
Stockholm: Liber

Bjørgen, K. (2009). 5 åringer om mat, måltid og medvirkning, ”*Nordisk pedagogisk tidskrift*”, 93(1), s.4-15.

<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2009-01-02> [2024-09-16]

Foucault, M. (2000). *Power: essential works of Foucault 1954-1984: volume three*. Penguin books

Foucault, M. (2017). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Femte översedda och ombrutna upplagan Lund: Arkiv förlag

Livsmedelsverket (2024). *Nationella riktlinjer för måltider i förskolan*. [broschyr].

<https://www.livsmedelsverket.se/globalassets/publikationsdatabas/broschyreer-foldrar/riktlinjer-for-maltider-i-forskolan.pdf> [2024-09-08]

Melander Bowden, H. & Gustafson, K. (2021) ‘Embodied spatial learning in the mobile preschool: the socio-spatial organization of meals as interactional achievement’, *Children’s Geographies*, 20(2), s. 234–250. <https://doi.org/10.1080/14733285.2021.1936454> [2024-09-09]

Persson Osowski, C., Göranson & H., Fjellström, C. (2013) “Teachers’ interaction with children in the school meal situation: The example of pedagogic meals in Sweden”, *Journal of nutrition education and behavior*, 45(5) s.420-427. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2013.02.008> [2024-09-09]

Rantala, A., (2016). - *Snälla du! Kan du sätta dig? om vägledning i förskolan*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 2016. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-126087> [2024-09-05]

Sepp, H. (2013). *Måltidspedagogik: mat- och måltidskunskap i förskolan*. Första upplagan Lund: Studentlitteratur

Sepp H. and Höjjer K. (2016) “Food as a tool for learning in everyday activities at preschool - an exploratory study from Sweden”, *Food & Nutrition Research*, 60(32603).
<https://doi.org/10.3402/fnr.v60.32603> [2024-09-09]

Skolverket 2018, *Läroplan för förskolan: Lpfö 18*. <https://www.skolverket.se/getFile?file=4001>
[2024-10-08]

Skolverket 2019, *Omsorg i förskolan är en förutsättning för undervisning*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/omsorg-i-forskolan-ar-en-forutsattning-for-undervisning#h-Omsorgiforskolan> [2024-10-15]

Skolverket 2024, *Mat i förskolan och skolan*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/mat-i-forskolan-och-skolan> [2024-09-13]

UNICEF 2024, *Barnkonventionen*.
https://assets.ctfassets.net/gl8rzq2xcs2o/FUJ64Tf4T7SHdFcZPfj7Y/ccbb852ddac1ff7287134cdf7579b691/UNICEF_Barnkonventionen_fullversion_2024_1_.pdf [2024-10-07]

Vallberg Roth, A-C. (2020). Didaktik. I Vallberg Roth, A-C., Holmberg, Y., Löf, C. & Stensson, C. (2020). *Didaktik: flerstämmig undervisning i förskolan*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur. Btj, ss.43-61

Jenny Sant Figueiredo & Matilda Svensson

Vetenskapsrådet (2018). *Etik i forskningen och god forskningssed*.

<https://www.vr.se/uppdrag/etik/etik-i-forskningen.html> [2024-09-19]

Vetenskapsrådet 2024, *God forskningssed 2024*. [https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-](https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html)

[rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html](https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html) [2024-10-04]

Zang, D., Swindle, T., Williams Fletcher, J., Sigman-Grant, M. & L. Johnson, S. (2023)

“Remembered childhood mealtime experiences influence on early childcare and education staff”,

Appetite, 190(107003). <https://doi-org.proxy.mau.se/10.1016/j.appet.2023.107003> [2024-09-09]